

אברהם גולדפאדן

(20 שנה לפטירתו, אבי התיאטרון היהודי)

התיאטרון ושחקן קומפוזיטור זמר, עתונאי ורבייסור. הוא היה סימן ובעל המין. נפש נסערת אשר לא ידעה מרגוע. הוא כאילו נועד לתפקידו ההיסטורי להיות אבי התיאטרון היהודי העממי.

הוא נולד בשנת 1840 בסלך והלחין בערך סמוקונסטמונוב. אביו, בעל מלאכה (שען) משכיל בקיא בשפה העברית וספרותה, ראה את בנו מיועד לאצטלה של רב משכיל וליפידן הפנימי לכות מדרש לרבנים בויטומיר (נוסד בשנת 1848) שהפך את העיר למרכז ומני לחייהם הרוחניים של יהודי ווהלין. כאן נמצא גולדפאדן תחת השפעתו הרבה של א-ב-ג. גולדפאדן (אביו), שהיה תלמיד בבית המדרש הזה וידע להשפיע על תלמידיו את אהבת העפירה, שפתה ושירתה. (אנב: כשרינו הפיוטי של גולדפאדן נתגלה עוד לפני כניסתו לבית המדרש. אנב: בהיותו ילד בן עשר כבר כתב את שירו העברי הראשון, אשר עשה רושם יפה.) גולדפאדן הוסיף לכתוב בבית המדרש ובהיותו תלמיד למחלקה האחרונה הוציא קובץ שירים בשם "ציצים ופרחים". מוריו נבאו לו עתידות גדולים, וראו בו את מי שעתיד להיות "תפארת הספרות העברית". הוא היה חובב נלהב וידען מדויק במקצוע הפולקלור היהודי. בשגמו את תפקידו בבית המדרש הוציא שני קובצי שירים באדיש: "דאס איהעלע" ו"די אידענע" (69-1868). השירים נתפשטו בקרב המון בית ישראל, ושמו של גולדפאדן נתפרסם בתוך יהודי רוסיה, מולין, גליציה ורומניה. זמרים עממיים שרו משיריו לפני הקהל ועשו להם כנסים. גולדפאדן בעצמו כוון את המוסיקה לשיריו, וכאן נתגלתה לא רק ידעתו את המוסיקה העממית, כי אם גם הגש מוסיקלי וכשרון קומפוזיטור, אף כי לא קבל כל השכלה מוסיקלית.

הבן הכוזב את תקוות אביו: הוא לא נעשה לרב. כלום לפי מזגו ולפי נפשותיו יכול הוא להיות רב. כמסעם? האם היה הוא לכותב תעודות לידה, כמסוף לעדתו? אולם הוא היה תמיד משכיל ועממי והרבר ניכר בכל יצירותיו, מפלי כל יחס אל מעולותיו או אל מגרעותיהן האמנותיות. ואולם תקף עליו המחשבה והוא נאלץ לכקש מקורות פרנסה. זמן מה היה מורה בבתי ספר עממיים בסמפרופול ואודיסה, ופתאום הוא מועמד למשרת רבנים. והנה הוא... בעל הנות לכובעי נשים: אמרים, כי גולדפאדן ראה במלאכת כובעי הנשים משהו מהפולחן לאמנות וליופי! אבל הענין נגמר, כמובן, בפשיטת רגל גמוליה. גולדפאדן החליט ללמוד רפואה. הוא בא לטייכן, מתבונן בזוי הסטודנטים, ומיד מתברר לו, כי לא יוכל כישום פנים לישב שנים. מספר אל ספר למורה... והוא מושך את לבו מהלומותיו על "קררדו" וזמור לאמנות. זמן מה התעסק בעבודה עתונאית. בשנת 1876 הוציא ברומניה (יחד עם המוסר ליניצקו) עתון המוריסטי "ישראליק" ובשנת

1876, דאס בוקובינער יוראליטישע פאלקס-בלאט". אבל גם כאן לא הצליח: הצנזורה ברוסיה אסרה את כניסת העתונים האלה והפעתם ברוסיה, והם לא יכלו להתקיים. מכאן ואילך צעד גולדפאדן בלא ידעם לקראת מטרתו ההיסטורית, ובמים ההם אין תיאטרון בישראל. היו אז רק קבוצות שחקני פורים, כדתיים, ובעיקר להקות זמרים יהודיים, אשר זמרו את שיריהם העממיים במרחפי יין, בבתי קפה וכו'. רבים מן הזמרים הללו שרו גם את מומרי גולדפאדן, שנת-הכפר על הקהל.

בעיר יאסי (רומניה) החליט גולדפאדן להופיע לפני הקהל, ובאחד הקונצרטים העממיים זמר כמה משיריו ולא הצליח. גולדפאדן הבין כי תפקיד מחבר הולמו יותר מתפקיד של שחקן. והימים ימי סוף שנות השבעים, היא תקופת המלחמה בין רוסיה ובין טורקיה, (ברומניה (ביקוד ציאסי) התאספו הרבה יהודים ברוסיה שהיתה להם קשר מסדר לגל המלחמה (היינו: קבלנים, מספיקי צרכי מלחמה, פרסורים, מתווכים וכו'). הקהל הזה היה מבקר את הקונצרטים היהודיים בהפץ לב. בין השחקנים היו כמה בעלי כשרונות. וכשהופיע בתוכם גולדפאדן, הודיע לשם כמחבר, טלד רעיון לערוך הצגות, כי כבר היו בעין שלשת האלימנטים של התיאטרון: המחבר, השחקנים והקהל... לבקשת חבר הזמרים כתב גולדפאדן שני שירים-חזיונות: "די ריקרופן" ו"דער פוימאניק". ה"חזיונות" האלה הפיקו את רצון הקהל ציאסי. וגולדפאדן ארגן להקה תמידית לשם יסוד התיאטרון אמיתי. הוא כתב את החזיונות, ערך את המוסיקה, נצח על המשחק, שחק בעצמו, הא לעסקי משק והנהלה. החזיונות היו רק אוסיריטות. זה היה טעם הדרה, זה גם התאים לכשרונו של גולדפאדן ושחקניו. להקה גולדפאדן היתה נעה על פני הערים ברומניה ונתחבבה על המון בית ישראל. זה היה פסד תיאטרונות בישראל. מיד החלו להקות אותה. פה ושם הופיעו להקות חדשות וגם מחברים חדשים. אבל גם פה היו מצוינים על פי רוב את חזיונותיו של גולדפאדן, וכך נולד התיאטרון היהודי.

בלהקות הראשונות היו רק גברים, בת ישראל, פטירה או נשואה, לא העיזה להופיע על הבמה. והשחקנים, ובתוכם גם גולדפאדן, מוכרחים היו למלא גם תפקיד נשים. השחקנית הראשונה שהיה לה אימץ הלב לפרוץ גדר פענין זה היתה יתומה וצעירה, שהסכימה רק להופיע על הבמה ולמלא את תפקידה. נלי שתוציא הגה מפייה. בשפילה חבר גולדפאדן את החזיון "די שטימע כלה" (הכלה האלמת). ועם גמר המלחמה הרוסית-טורקית (1879) עבר גולדפאדן לארץ-היסוד. שמו כבר הלך לפניו. כאן נוסדה הלהקה היהודית הראשונה ברוסיה, ששקה במודעו על המלאכה ("דיטסליני קלוב"). המחזה הראשון, שהוצג כאן היה "בריינדעלע קואק" של גולדפאדן. ההצלחה היתה מרובה. הקהל מלא את האולם עד מהצק. ואחר כך-חרסון, ניקולייב ועוד. ושוב-נצחון. ביחוד נתחבבו האופיריות של: "שמיענדיק", "מכשפה", "שני הקונטילימלים" ואחר כך גם המילודרמות: "שולמית" ו"בר כוכבא". פסיעות ראשונות אלו קבעו להרבה שנים את פרצופו

הכללי של התיאטרון היהודי: א) עממיות. (הפירוש היה: הצגות ובריהות עממיות, אמר אינשי ובכלל התאמה למעמד הפשוט של הקהל בימים ההם: ב) הומור: המופוסים מוכרחים להיות מנוכחים, עד כדי חוכא ופולוא על פי רוב. וכל המרכה לברח ולהשתנות יהיו זה משוכות: ג) זמרה: בעיקר העברי והועלו על הבמה אופיריות ופופולאריות מוסיקליות. תיאטרון שאין בו דברי זמר מופסח לו שלא יצליח...

גולדפאדן חבר גם את המוסיקה בשביל יצירותיו (שירים וחזיונות) הוא נחשב בעד לקומפוזיטור היהודי העממי הראשון (במובן הומן). הוא היה בעל טעם מוסיקלי, אהב את הזמר העממי אהבה עמוקה, הכניס לתוך שיריו הרבה מנגינות עממיות יפות. משירי גולדפאדן נעשו לקנין העם ועדיין אפשר לשמעם בבתי-היורים ברוסיה, פולין, גליציה, רומניה, אמריקה ואפילו בארץ ישראל (כגון, "פעריאמעקס", "פערקלאנט", "שטעי איה מיון פאלק", "ישראליק" ועוד מן "בר כוכבא", "שולמית", "מכשפה" וכו'). תוכן חזיונותיו (פסד האופיריות הראשונות) הוא כשפל המדרגה, אם כי פה ושם יש מקני המשכליות. המופוסים הם מפלצות. ההוי העממי הפשטני נסתרם על ידי כוספנות ומילודרמות חסרות-טעם. במקום הזמר אמיתי-בהחלט וליצנות מן הסוג הגרוע, זה התאים להדישות הקהל התיאטרלי ולשיעור קומתם הרוחנית של המשחקים. גולדפאדן נכנע להדישות אלה, אף כי ידע ידע, כי לא זו היא הדרך של התיאטרון האמיתי. הרמניה נמדה שררה בין המחבר, השחקן והקהל. גולדפאדן בא עם להקתו לחרקוב, מוסקבה, פיטרבורג ועוד, ופלא: גם כאן הצליח. במוסקבה באו אל ההצגות גם נוצרים מתושבי מוסקבה. הציגו את "שמענדיק" ואחר כך היו הרוסים, "מכברים" את היהודים ברהינות מוסקבה או במקומות צפוניים ככניי, "שמיענדיק"... אחר הרבדים האלה הרשה. האינטליגנציה היהודית במוסקבה מגולדפאדן שיעזוב את מוסקבה, מפני שהוא שם את היהודים ללעג ולקלס. אולם אסון גדול מזה ארכ לתיאטרון היהודי הצעיר. בשנת 1881 נהרג המלך אלכסנדר השני, ותחתיו הומלך אלכסנדר השלישי שחוק עצמות. התחילה תקופת הריאקציה השחורה אשר השפילה עד רכא את היהודי ברוסיה. ועם כל הגזרות הלה נגדה גם על התיאטרון היהודי... להקה גולדפאדן נסתה להמשיך את פעולתה באיצטלא של "להקה גרמנית"... זמן מה שחקן (ביחוד בפולין) בגרמנית, אך סוף סוף נאלצו להגר לאמריקה יחד עם המוני יהודים (1887). ובמים ההם כבר היה באמריקה תיאטרון יהודי. הריפורטור האמריקאי עמד שם על מדרגה עוד יותר גבוהה מזה של גולדפאדן שם עוד משלו קבפה לייטני, שמר וכו'. והווקא בימים ההם בקש גולדפאדן לתקן את הריפורטור והתיאטרון היהודי. רדיפות היהודים ברוסיה והתנועה הלאומית שהקיפה אותה האינטליגנציה היהודית ואת המוני העם השפיעו עליו והוא כתב את חזיונותיו המובנים ביותר: "שולמית", "בר-כוכבא", "בן-עמי". מצב רוחו הלאומי נתבטא ביחוד בשני החזיונות האחרונים ("בן עמי" הוא עבד חמשי ל"דניאל דירונדא" מאת דיראל). הריפורטור של גולדפאדן נראה באמריקה לספרותי יותר מד, ותיאטרונו לא יכול היה להתחלת עם הריפורטור המקובל. ועסקו. ארעו. במשך זמן קצר

הוציא גולדפאדן עתון בשם: "ידישע אילוסטרישע צייטונג" ואחר כך חזר לאיזוסה. שנים אחדות שחק עם להקתו בארצות שונות. ביחוד הצליח בפאריס ושהה שם זמן רב. רק בברלין לא עלה בידו לערוך אפילו הצגה אחת. נרמנים נוצרים הפריעו את ההצגה בקריאות: "הלאה היהודים!" מצבו החמיר היה ירוד מאד. מעמדו לא היה איש "בינונים" נואה היתה אחת הסבות שאצלה יצתו לעזוב את "ארץ החללים". היו גם ימים של דפסת רעב. יום אחד התהלך רעב ברחובות העיר לכיב. פתאום באחד הבתים העשירים, הביע אל אתנו קול מנגינותיו. עמד ואמר במד (פסד): "הזרעים השרים על פגן מלאה, כי כאן נחד המרבר הרעבני מצב היהודים ברוסיה הלך ורע. רדיפות והפרעות לא פסקו. הוגדה לאמריקה גדלה משנה לישנה. גלג גם מספר התיאטרונות היהודיים. גם יופירים רבים נדרו לשם. ובשנת 1898 נסע גם גולדפאדן בסעם השניה לאמריקה ובמים ההם ישבו שם: שלום עליכם, שלום אהב. ה. פינסקי וגם. הריפורטור של התיאטרון היהודי יעקב גותדן. התחרות מקובה היתה בין התיאטרונים. המופוסים שיאספו להדיש את בני התיאטרון ולהכניס בו תוכן חשוב יותר מבחינה צבורית וספרותית, לא הצליחו. הצלחת-מה היתה רק ל"אל נקמת" של שלום אש (ה"שודרת הרוכ" של פרץ. לא הצליחו יצירתו של י. גותדן (אולי מפני האופי הסמפוטריטי המופסי שלתון) אמנם, לא קל היה גם לגולדפאדן להתאקלס ככביב ו"של "בינונים" התחרות ושאו, וכעבור חמש שנים את יוצר התיאטרון היהודי בעיר ניו-יורק. בן 68 היה במותו (1908). גולדפאדן חתן את קרקע הכור והבורות והשיר את התיאטרון היהודי. הוא מצא את המסלה ל"ל המוני העם, ידע להכניס אל התיאטרון חושש. הוא יצד וגם חנך את השחקן היהודי הראשון. גולדפאדן ידע תמיד את מופיו ונמיכות הקומה של יצירותיו. הוא נאלץ לעבור מאוסרסה לחתמה ולא הצליח. הוא רדש מהגדלת התיאטרון בלבד. הציג את "בן-עמי" שלו בלד זמרה וכלי מוסיקה, כלומר בצורה דומה, ואולם ההצלחה לא הסכימה לכך. טעם הקהל ועניני הקומה נצחו.

ובל שנים מצוי לתיאטרון היהודי. במשך הזמן הזה הוא התקדם במה ניכרת. מ"המכשפה" של גולדפאדן עד "מירלה אפרת" של טרדיין. מ"אל נקמת" של אש עד "הרופק" של אנסקי. כלומר: מהתיאטרון הראשון ברומניה (1878) "הבימה" העברית בארץ ישראל. אהבה הדרך. ומעבר משם בראשית-עמד אבדו גולדפאדן, שהשחקנים הראשונים (באודיסה) היו קודאים ל: רבי "האבא" שלשים שנה הקדיש לזמפל חיה. שלשים ושנים חזיונות מלאכי שיר (מאמרים) הגחיל אחריו. הם לא יחד מן הבמה יודיה מוחלשת. ולא רק באמריקה כי אם גם ברוסיה הסובייטית, ששם האופיריות, מבשפה" ו"שני קונטילימלים" הדיש ע"י הממשלה הקומוניסטית, בתור חזיונות, בלתי פוליטיים... הוא גלד. בדרך המרבית ויולה הרבה מכשונות לרק (במובן הערך דקיים ל"ל" של "צורה וצורה). א הוא היה, כלי ספק. רובם הולך בעל כשרון. המחנך לכל המפת של ספר-כמא שבר טרת.